

Boekbesprekingen

P. J. M. Nas, **Stedenverdelingen, nationale ontwikkeling en afhankelijkheid; een komparatief-kwantitatieve benadering.** z.pl., z.j., z.uitg. (Dissertatie Leiden 1976), 176 p.

In 1973 publiceerde Nas een artikel in de Sociologische Gids, onder de titel 'Imperialisme, stedenpatronen en migratie', aan het slot waarvan een aantal hypothesen werden geformuleerd. Toetsing daarvan leidde tot het proefschrift waarop hij in 1976 bij Speckmann in Leiden promoveerde.

Eén van de vele interessante ideeën uit het artikel, was een relatie te leggen tussen het centrum-periferiemodel en de frequentieverdeling van steden (naar inwonertal) in afzonderlijke landen. De centrumlanden zouden dan tenderen naar een zgn. rang-grootteverdeling, de perifere naar een primaatverdeling waarbij één stad zeer veel groter is dan de in omvang daar op volgende.

Nas besteedt in zijn studie eerst aandacht aan de geschiedenis van het denken door geografen en stadssociologen over de frequentieverdeling van nederzettingen en de verklaringen die voor de te onderscheiden patronen zijn aangevoerd. Vervolgens verricht hij een statistisch onderzoek naar variabelen samenhangend met genoemde frequentieverdelingen. Het beschikbare materiaal heeft hem daarbij verregaande beperkingen in de ruimte en de tijd opgelegd. Was dat bij voorbaat te verwachten, minder geldt dat voor de thematische aanpassing van de oorspronkelijke opzet. Het centrum-periferie model en de imperialisme-theorie bleken kennelijk zodanig onbruikbaar dat dit deel van de theoretische uitgangspunten slechts in zeer afgezwakte vorm is terug te vinden.

De gekozen methode van onderzoek is de principale componentenanalyse en kanonische correlatie analyse. De paragrafen waarin van deze bewerkingen verslag wordt gedaan, vereisen een grote kennis van geavanceerde mathematisch-statistische technieken. In het licht van al het statistische vuurwerk doen de resultaten echter nogal mager aan. Aangezien we hier wel te maken hebben met het grootste onderzoek dat naar stedenverdelingen is verricht, zal men zich nu toch echt op andere benaderingswijzen moeten gaan bezinnen.

Wat is er vermoedelijk gebeurd? Nas had een idee, dat een bijdrage zou kunnen leveren aan de verklaring van stedenverdelingen. Een thema dat des te aantrekkelijker is omdat zo velen erop zijn stukgelopen. Het idee bleek echter niet goed toepasbaar. Hij kon toen twee dingen doen: verder werken aan de theorie (met het risico dat het proefschrift in het moeras zou raken), dan wel het inmiddels verzamelde statistische materiaal onderzoeken op de structuur van de statistische verbanden.

Hij heeft gekozen voor het laatste, hetgeen pragmatisch geredeneerd te billijken valt, maar de waarde van het onderzoek naar mijn mening heeft beperkt. Een en ander wil niet zeggen dat Nas' werk niet interessant is. De inleidende hoofdstukken geven een goed overzicht van het themagebied. De lotgevallen van het onderzoek worden helder beschreven. De momenten waarop de schrijver bepaalde beslissingen heeft genomen, zijn eerlijk aangegeven. De tekst is bovendien kort (126 pagina's) en didactisch goed verzorgd. Ik hoop dat Nas nu zal proberen het nog steeds in hoge mate halfbakken centrum-periferiemodel verder uit te werken om dan opnieuw na te gaan of het een bijdrage zou kunnen leveren aan de verklaring van bepaalde intranationale structuren.

W. A. Ettema

Kees Schuyt, Kees Groenendijk, Ben Sloot, **De weg naar het recht**. Kluwer, Deventer 1976, 360 blz. + bijlagen.

Aan het einde van het vorig jaar werd de Nederlandse rechtssociologie verrijkt met deze zeer interessante en omvangrijke studie over de leemte in de rechtshulp.

De weg naar het recht valt uiteen in de volgende delen:

1. Een historische inleiding, waarin de vier belangstellingsgolven voor kosteloze rechtshulp worden besproken (blz. 5 e.v.).
2. Een afbakening van het begrip leemte in de rechtshulp (blz. 51 e.v.).
3. De sociologische theorievorming rond de rechtshulp. In dit hoofdstuk worden tevens diverse onderzoeken in binnen- en buitenland besproken (blz. 69 e.v.).
4. De opzet en de werkwijze van het eigen onderzoek (blz. 89 e.v.).

De auteurs hebben tezamen met enkele anderen, zelf geïnterviewd in drie gemeenten: een grote stad (Amsterdam), een middelgrote gemeente (Heerlen) en een landelijke gemeente (Valburg). Uit de bevolkingsregisters van deze gemeenten is een toevalssteekproef getrokken van personen van 16 t/m 80 jaar. De non-response was hoog, 35 %. In totaal werden 456 personen geïnterviewd. Het interview kan als kwalitatief worden beschreven, de gegevens eruit zijn echter kwantitatief verwerkt. In de verslaggeving vullen kwantitatieve en kwalitatieve gegevens elkaar uitstekend aan.

5. De resultaten van het onderzoek (Deel II, blz. 105 e.v.).

In dit onderzoek staat de individuele rechtszoekende centraal en niet de rechtshulp. Het gaat om de ervaring van de geïnterviewden met rechtshulp in het algemeen; om de ervaring van de burger met het recht.

De studie geeft diverse interessante uitkomsten. In het kader van deze recensie kan ik ze helaas niet allen geven. Een kwart van de geïnterviewden heeft ooit wel eens contact gehad met een advocaat, 12 % met een rechtskundig adviseur van vakbond of beroepsorganisatie, 6 % met een rechtswinkel (blz. 106). Contacten met notaris en belastingconsulent hebben meerdere mensen (resp. 46 en 44 %).

De 456 geïnterviewden leveren tezamen 1087 rechtsproblemen, d.w.z. gemiddeld 2,4 p.p. 15 % van de geïnterviewden had in zijn leven nog nooit een rechtsprobleem gehad. Bijna een derde van deze rechtsproblemen ligt op het gebied van het consumentenrecht en B.W. overig; 17 % van de problemen heeft betrekking op huren en wonen, 10 % op sociale verzekering, 9,5 % op arbeidsrecht en 9 % op personen-, familie- en erfrecht (blz. 141).

63 % van de rechtsproblemen zijn problemen van een individu met de overheid of met een particuliere organisatie. Dit gegeven toont aan dat het zwaartepunt van de

behoefte aan rechtshulp niet meer uitsluitend in de strikt persoonlijke, familiesfeer gevonden moet worden, maar juist op het grensgebied tussen private en publieke sfeer (blz. 163).

Voor 43 % van de problemen werd geen instantie geraadpleegd (self-help of men heeft het 'laten zitten'). Als men wel iemand raadpleegt is dit allereerst een overheidsinstantie, de vakbond, de bedrijfsjurist, de maatschappelijk werker of een bekende die iets meer deskundig is op dit terrein. Naar een advocaat gaat men pas in 2e of 3e instantie. De toegang tot de advocatuur verloopt via informele of formele verwijzing, via een intermediair.

De kennis van de rechtshulp is gering, met name de technische kennis. Ook de juridische vaardigheid is bij veel groepen minimaal. Ten aanzien van het beeld van de advocaat zijn twee richtingen aanwijsbaar. Het beeld van de goede en nobele en het beeld van de op geld georiënteerde advocaat. Het eerste beeld overheerst, maar het tweede is kwantitatief niet te verwaarlozen (blz. 250).

6. Conclusies en beleid (Deel III, blz. 281 e.v.).

In de sociale organisatie van de rechtshulp zijn drie dimensies aan te geven:

— *de aard van de rechtsproblemen*. De behoefte aan hulp is sterk toegenomen in de verzorgingsstaat. De oplossing hiervan hoeft niet altijd te liggen in meer rechtshulp, maar is ook mogelijk door meer informatie, vereenvoudiging van procedures van uitvoering, vereenvoudiging van wetgeving enz. De leemte in de rechtshulp bestaat vooral uit behoefte aan informatie en advies.

— *de omstandigheden van de rechtzoekenden*. Brede lagen van de bevolking hebben een geringe kennis op het gebied van rechtshulp, een geringe juridische vaardigheid enz. De rechtsproblemen zijn sterk groepsgebonden. Oplossingen liggen hier in verhoging van de kennis, van de juridische vaardigheid, in stimulering van de self-help enz.

— *kenmerken van de rechtshulp verlenende instanties*. Bijv. de advocaat heeft een éézijdig dienstenpakket. Oplossing zou kunnen zijn de advocatenkantoren dichterbij de burger te brengen, met name voor het verkrijgen van een eerste advies. De auteurs zien dit als een soort juridische huisarts; min of meer een uitbouw van de huidige wetswinkels. De rechtshulpverleners moeten meer intermediair worden tussen organisaties en burgers.

Van de vier theorieën op het gebied van rechtshulp is door de uitkomsten van het onderzoek de organisatie-theorie en de sociaal-psychologische vermogenstheorie voor het grootste gedeelte juist bevonden.

Typische oplossingspatronen variëren naar type rechtsprobleem en naar sociale groep. Mensen in lage inkomensgroepen hebben een geringe kennis en juridische vaardigheid.

De economische vermogenstheorie is volgens de resultaten onjuist. (de middengroepen hebben minder contacten met advocaten dan de lagere inkomensgroepen). Eveneens is dit het geval met de participatietheorie (uitkeringsgerechtigden participeren minder, maar hebben wel veel problemen).

Ondanks mijn grote waardering voor *De weg naar het recht*, wil ik toch enkele kritische opmerkingen maken:

— Het boek is wat al te uitgebreid geworden. De auteurs willen steeds alles verduidelijken, willen al hun daden verantwoorden. De auteurs willen ook voor elke uitkomst een verklaring geven, een 'theoretje' opbouwen. Hiermee begeven zij zich voortdurend op zijpaden, waardoor het voor de lezer wel eens moeilijk wordt de hoofdlijn te blijven zien. Het maakt het boek bovendien topzwaar. De stellingname

van de schrijvers inzake het beleid behoort wel te steunen op, maar toch los te staan van de conclusies van het onderzoek. Het was beter geweest deze ideeën elders te publiceren, om niet de schijn te wekken dat wetenschappelijke gegevens en subjectieve inzichten worden vermengd.

— Hoewel de schrijvers op blz. 90 er op wijzen dat geen representatieve steekproef is verkregen en dat het onderzoek slechts een beperkte verklaaringswaarde heeft, wekken zij deze indruk bij het presenteren van de resultaten in het geheel niet. Theorieën worden geverifieerd, percentages vermeld, verbanden gelegd, adviezen voor het beleid gegeven als zou hiermee het laatste woord zijn gezegd. Daar komt bovendien bij dat veel van de verkregen resultaten steunen op nog kleinere aantallen geïnterviewden dan de totale N van 456. Slechts 107 geïnterviewden hebben ooit wel eens contact gehad met een advocaat. Bij 171 rechtsproblemen is een advocaat ingeschakeld. Het was beter geweest als Schuyt c.s. bij de presentatie van hun resultaten deze 'niet algemene representativiteit' meer hadden laten uitkomen.

— De operationalisering van diverse begrippen. Het begrip kennis is gemeten o.a. aan de vraag of men vertrouwd is met het huidige systeem van kosteloze bijstand en aan de vraag over de kosten van een advocaat (blz. 206). Twee gegevens waarvan men te voren al had kunnen weten dat de burger daar weinig van weet, zolang hij daar niets mee te maken heeft. Ik zie ook niet in hoe subjectieve uitspraken over advocaten gebruikt kunnen worden voor het meten van kennis (blz. 207). Met de omschrijving van het begrip rechtsprobleem heb ik ook enige moeite. Of men wel of niet rechtshulp inroept in een probleemgeladen situatie zal afhangen van de persoon, en niet alleen van het soort geval. De een zal voor het aanvragen van een werkloosheidsuitkering, of het invullen van een schadeformulier wel hulp nodig hebben, de ander niet, maar dit maakt de situatie niet anders.

— Bezwaren heb ik ook tegen het feit, dat men in het onderzoek *alle* contacten die men ooit met een rechtshulp verlener heeft gehad en *alle* rechtsproblemen die men in zijn leven ooit heeft ondervonden, betreft. Hoewel de schrijvers zelf hier ook even op ingaan (blz. 134), zien zij de bezwaren niet ten volle. Immers ouderen hebben meer kans om rechtsproblemen te hebben gehad dan jongeren; de rechtsproblemen van 30 jaar geleden zijn anders dan die van nu; de ene geïnterviewde heeft een beter geheugen dan de ander, enz. Beter was het geweest om alleen de problemen van bv. de laatste 5 jaar te nemen.

De in dit onderwerp geïnteresseerde socioloog kan ik desondanks dit boek zeer aanbevelen. 'De weg naar het recht' is een voorbeeld van een goed rechtssociologisch onderzoek.

I. Berghuis—van der Wijk

F. C. Wijle, **Burger versus belastingen, opvattingen en reacties**. Kluwer-Samsom, Deventer/Alphen a.d. Rijn 1976, 196 blz. + Verantwoording van 63 blz.

Dit is de eerste publicatie in een reeks Burger en Belastingen. De reeks wordt verzorgd door het Fiscaal Economisch Instituut en het Econometrisch Instituut der Erasmus Universiteit Rotterdam. Deze publicatie maakt deel uit van een onderzoek 'Afwenteling Belastingen' dat gesubsidiëerd wordt door Z.W.O. De enquête is uitgevoerd door de N.V. v.h. Nederlandse Stichting voor Statistiek. De steekproef van 976 adressen wordt representatief geacht voor de totale Nederlandse bevolking; voor een aanvullende steekproef zijn voorts ruim 500 zelfstandigen en bejaarden in tehuizen geïnterviewd.

In het boek van Wijle worden de resultaten besproken van die enquête-vragen, die betrekking hebben op opvattingen over belastingen. Belangwekkende resultaten komen uit de beantwoording van deze vragen helaas niet naar voren. De schrijver zelf komt tot de volgende conclusies:

1. Vergeleken met de enquête in 1973 van de afdeling rechtssociologie te Leiden is in 10 jaar de positieve houding tegenover het belastingbetalen in Nederland vermindert van 66 naar 58 % (blz. 2). De belastingdruk wordt in die 10 jaar veel meer als te hoog beschouwd, van 58 naar 84 % (blz. 4). Beide verschillen zijn waarschijnlijk wel significant. Het is echter zeer de vraag of gezien de verschillende samenstelling van de twee steekproeven (zie punt 2) hieruit ook maar enige conclusies kunnen worden getrokken.

2. Terwijl in 1963 9 % van de geënquêteerden van 45 jaar en ouder er wel eens over gedacht heeft zich om fiscale redenen in een ander land te vestigen, is dit in 1973 slechts ca. 4,5 % (blz. 20). De houding tegenover belastingontduiking zou in die 10 jaar strenger zijn geworden (resp. 63 % en 69 % verwerpen belastingontduiking) (blz. 9).

Met deze beide resultaten zit de schrijver erg in zijn maag, omdat zij niet stroken met het onder punt 1 genoemde en met algemene veronderstellingen. Na aan allerlei vreemde oorzaken te hebben gedacht, die dan toch ook weer worden verworpen, schrijft Wijle beide verschijnselen toe aan de 'in dezelfde periode toegenomen normaliteit van belastingafwenteling op derden' (blz. 10). Dit is een zeer vergezochte en ongefundeerde verklaring, maar die natuurlijk goed paste in het kader van het afwentelingsonderzoek. Is de afwenteling in deze periode echter wel zo sterk toegenomen? Is er een verband geconstateerd tussen de houding tegenover belastingontduiken en het wel of niet kunnen toepassen van afwenteling, of tussen plannen voor fysieke belastingvlucht en de *mogelijkheid* tot afwenteling? Hoe weet men zonder er expliciet naar te vragen of er tussen deze verschijnselen verband bestaat? Wat denkt de schrijver trouwens van de invloed van de mogelijkheden tot belastingontduiken in deze perioden?

Ik kan bovendien nog een andere oorzaak geven van de overigens zeer geringe (misschien nauwelijks significante) verschillen tussen de resultaten van de twee enquêtes. In 1963 zijn uitsluitend kostwinners tot en met 64 jaar geïnterviewd, hetgeen betekent dat het aantal jeugdigen en het aantal vrouwen gering is, terwijl de 65 jaar en ouderen geheel ontbreken.

Wanneer Wijle deze steekproef gaat vergelijken met een groep 'zelfstandigen en loontrekkenden' (wie, hoeveel dit zijn en of deze groep representatief is, wordt niet vermeld), dan kunnen hieraan natuurlijk geen conclusies over veranderingen in 10 jaar worden verbonden. De onder punt 1 genoemde conclusies komen hiermee ook in de lucht te hangen, temeer omdat in de enquête 1973 deze vragen ook zijn gesteld aan niet werkende jongeren en bejaarden.

3. Er is een 'beduidend grotere tolerantie' voor ontgaan dan voor ontduiken van belastingen (blz. 17). Bij nadere beschouwing blijkt het percentage geïnterviewden dat wel eens iets wil verzwijgen 27 % te zijn; 41 % acht het 'raadzaam' van de mazen van de wet gebruik te maken. Of het nu zo beduidend en onverwacht is dat 14 % van de geïnterviewden een legaal gebruik maken van de wet minder erg vinden dan een frauduleuze handeling, betwijfel ik ten zeerste. Bovendien ook hier gelden de opmerkingen van punt 2.

Al met al gaat het hier om een boek waarvan de resultaten nihil zijn. Pogingen om de zwakte van de onderzoeksresultaten te verhullen door een goede presentatie en

schrijfstijl doet Wijle evenmin (althans ze zijn mislukt). De 196 bladzijden worden voor 80 % ingenomen door 2-dimensionale tabellen of zeer moeilijk leesbare schema's. De tekst zelf is zeer wijd uit elkaar afgedrukt; bovendien door de vele tussenlijntjes geplaatste bijzinnen vaak onbegrijpelijk.

Er wordt in het boek gewerkt met een nummering voor hoofdstukken en tabellen die door zijn enorme precisie juist zeer verwarrend werkt. Voortdurend moet achterin gezocht worden naar de bij de tekst behorende tabellen, terwijl men in het verslag verrijkt wordt met zinnen zoals op blz. 12: 'Zou men de antwoorden van tabel 3.1.0 sub 3 willen gelijkstellen met die van 3.1.0 sub 1 dan klopt wel het verband met 1.1.0, doch niet met dat van 2.1.0 en 2.2.0'.

Nergens vindt men de samenstelling van de representatieve steekproef en van de aanvullende steekproef van bejaarden en zelfstandigen. Zelfs komt men niet de juiste aantallen van deze steekproeven te weten. In de verantwoording staat bijv. op blz. 12 dat er 1182 personen in de steekproef vallen, maar op blz. 13 dat er 1250 adressen zijn bezocht en op 976 adressen is geïnterviewd. Bij de tabellen worden nimmer absolute aantallen gegeven, zodat men niet weet waarop de percentages betrekking hebben. Nergens worden resultaten op hun significantie getoetst. Correlatie-coëfficiënten, drie-dimensionale tabellen zijn grootheden waarvan Wijle nog nooit gehoord lijkt te hebben. Hypotheses worden niet vermeld; naar verklaringen voor mogelijke verbanden wordt nauwelijks gezocht; gebruikte woorden worden onvoldoende gedefinieerd. Wat verstaat de schrijver nu eigenlijk onder 'afwenteling'? De enquêtevragen die over afwenteling worden gesteld, gaan meer in de richting van looncompensatie (blz. 31). De vraagstelling van de enquête is voor een groot gedeelte woordelijk overgenomen van de Leidse enquête. Waarom heeft men niet, door contact te zoeken vóór het uitvoeren van de enquête, trachten te leren van de fouten van een ander?

Ik kan met het verwijzen naar onnauwkeurigheden in het verslag nog wel een tijdje doorgaan, maar verwijs de lezer hiervoor naar de bespreking van het boek door Van Schendelen in *Intermediair* van 11 maart 1977. Van Schendelen geeft als conclusie: een onthutsend onnauwkeurig verslag. Ik zou daar aan toe willen voegen: met een dergelijk verslag wordt de fiscale sociologie niet verder ontwikkeld.

I. Berghuis—van der Wijk

A. J. v. Zuilen, *The Life Cycle of Magazines: A Historical Study of the Decline and Fall of the General Interest Mass Audience Magazine in the United States during the Period 1946-1972.* (diss. Universiteit van Amsterdam, juni 1977).

Het moet velen heimelijk spijten niet in het tijdperk der sauriërs en mastodonten te hebben geleefd, niet hun heerschappij en neergang te hebben beleefd. In zekere zin komt Van Zuilens boek aan dit gevoel tegemoet: het is het verslag van een man die, twintig jaar werkzaam in de Amerikaanse uitgeverwereld, van nabij de glorie, neergang en doodstrijd van enkele fameuze mammoeten — *Collier's*, *The Saturday Evening Post*, *Look en Life* — heeft gevolgd, hun roekeloze ren om de hoogste oplagecijfers, hun onontkoombare, als in een tragedie voorbeschikte val. Het is journalistieke geschiedenis van epische allure, en de schrijver doet daar recht aan. Hij kenmerkt goed het karakter van elk der bladen, hun lezerskring en functies in hun bloeitijd en het ingewikkeld net van factoren dat hun ondergang onafwendbaar maakte. De opkomst van radio en televisie met hun enorme publieken, de strijd rond de advertentiewerving, en de strategie van elk der vier bladen, koste wat het

kostte, hun oplage te vergroten, leveren de centrale verklaring. Taktieken van verliesgevende kennismakingsabonnementen, peperdure wervingscampagnes via de post, de verhoging van posttarieven, de organisatorische opvolgingsproblematiek van de vitale, charismatische oprichter naar een meer bureaucratisch-specialistische, 'beherende' tweede generatie met alle verlies aan slagvaardigheid, elan en vindingrijkheid vanden, vullen de verklaring aan. Breedvoerig, al te breedvoerig, komt elk dezer factoren in afzonderlijke hoofdstukken aan de orde. Ze versterken elkaar in de terugkerende indruk van onafwendbaarheid van het noodlot, de indruk van verstriktheid in de eeuwige paradox van de tijdschriftuitgever: 'he needs a large circulation in order to make a reasonable profit, but at the same time this large circulation can conceivably ruin the magazine financially' (p. 46). Maar is dat nu zo? De indruk wordt zeker bevestigd door het wedervaren van de vier behandelde tijdschriften, maar in zekere zin is dat een kunstgreep van de schrijver. De schrijver aarzelt in zijn methodologie voortdurend tussen de standpunten dat deze tijdschriften de uitputtende vulling vormen van de tijdschriftencategorie 'general interest mass audience magazine' dan wel dat ze slechts vier gevallen van ruimer strekking vormen. Zijn gebrekkige definitie van de categorie speelt hem hier parten. Valt bijvoorbeeld *The Reader's Digest* onder de definitie? De schrijver draait er om heen, noemt het op pagina 42 zonder toelichting een 'special interest magazine', laat op pagina 259 de mogelijkheid open dat de *Reader's Digest* een uitzondering op de categorie der special interest magazines zou zijn, dus een 'general interest magazine' en noemt het in wanhoop op pagina 320 'an impossible periodical'. En dat alleen omdat het niet luistert naar zijn lezing van de onontkoombare teloorgang van de mammoet.

Het komt er op neer dat de vier tijdschriften, behandeld door Van Zuilen, in zekere zin geen losstaande gevallen uit een ruimere groep zijn, maar in hun wilde jacht aan elkaar gebonden waren, op elkaar reageerden, elkaars oplossingen leenden en eigenlijk een 'folie à quatre' vertoonden, die bepaald niet onontkoombaar lijkt, niet dwingend volgde uit een existentiële paradox. Van Zuilens boek zou er bij gewonnen hebben indien hij methodologisch zorgvuldiger was geweest, beter had gedefinieerd, en stelselmatige aandacht had besteed aan een of meer afwijkende gevallen, binnen Amerika bijvoorbeeld de *Reader's Digest*, of buiten Amerika, op tijdschriftenmarkten met een afwijkende eigen logica, massabladen met een algemeen publiek had bestudeerd, zoals in Nederland *Panorama of Story*. Niettemin, voor de bladen die hij behandelt en die elk een enorme rol hebben gespeeld op Amerika's lezersmarkt, bevat dit boek een schat aan informatie.

R. Kroes

G. Thomas-Lycklama à Nijeholt, **Migratory and Non-migratory Farm Workers on the East Coast of the United States.** (diss. Vrije Universiteit, Dec. 1976).

De trekkende landarbeid in de Verenigde Staten, hoewel op grote schaal voorkomend, is in betrekkelijke schemer gehuld. Zowel in de zin dat het 'het daglicht niet kan velen', voorzover het door illegaal binnengekomen 'non-residents' wordt verricht, wier aantallen in de miljoenen lopen, als ook door vergaande onkunde over deze arbeid, zelfs indien legaal verricht, over haar organisatie en uitvoering. Over één stroom die deze trek met de loop der seizoenen vertoont, levert deze studie van Mevrouw Thomas verrassend vele en verrassend nieuwe inzichten: de stroom vanuit Texas en Florida langs de Atlantische kuststaten noordwaarts. De schrijfster is

aan de Cornell Universiteit opgetreden als coördinator bij de gegevensverzameling in een gezamenlijk onderzoeksproject van elf universiteiten in vijftien staten, erop gericht het Department of Labor te voorzien van gegevens over landarbeiders, trekkende en niet-trekkende. Het onderzoek was beleidsgericht en beoogde zodanig materiaal te verzamelen dat voor het eerst wetgeving inzake werkloosheidsverzekering zich ook tot de landarbeid zou kunnen uitstrekken — een arbeidssector die al sinds de Roosevelt-jaren buiten veel sociale en arbeidswetgeving was gebleven. De gegevens over de onderzochte groep ontkrachten veel gangbare denkbeelden over de trekkende landarbeid. De trek is doorgaans beperkt en bepaalt zich slechts tot twee staten, de trekkende landarbeid recruteert, in tegenstelling tot de niet-trekkende, vooral niet-blanke minderheden, Portoricanen, Mexicanen uit Texas, negers. Over het solitair trekken dan wel in gezinsverband, over de opmerkelijke inkomensverschillen naar ethnische groep binnen deze als geheel toch al laag betaalde groep, over het ontbreken van carrière-, opleidings- of scholingsmogelijkheden levert de studie precieze, zorgvuldig verantwoorde en helder gepresenteerde gegevens. 'Die im Dunkeln' komen zo toch geleidelijk in het licht.

Natuurlijk is kritiek of zijn vragen wel mogelijk. De schrijfster gaat zonder toelichting voorbij aan het ontbreken van alle Atlantische kuststaten tussen Florida en Maryland. Voorts lijkt een vaststelling dat Mexicaanse landarbeiders in deze Oostelijke staten voor het overgrote deel trekkend zijn en de blanke landarbeiders voor een zeker zo groot deel niet-nomadisch, zeker mede bepaald door de onderzoeksopzet: wie zich bij dergelijk onderzoek bepaalt tot Noord-oostelijke staten, moet niet verbaasd zijn indien de daar aangetroffen Texas-Mexicanen en Portoricanen vooral trekkende landarbeiders zijn. Een correcte vergelijking tussen de onderzochte groepen naar de kans om aan het migrantenbestaan te ontsnappen zou op zijn minst vergen dat ook voor de blanken de staat van herkomst en een eventueel trekkend verleden bekend zijn. In zekere zin is dit soort verwijt echter niet billijk omdat het ontwerp van het onderzoek zich aan de schrijfster heeft onttrokken.

De statistische gegevens wekken soms verbazing. Voor de gehele steekproef bleek bijvoorbeeld het verband tussen de status van trekkend arbeider en geringe opleiding positief. Afzonderlijke analyse van dit verband per ethnische groep leverde voor de negers een opmerkelijk tegenbeeld op — ze onderscheidden zich, hoewel toch trekkende landarbeiders, door een hogere opleiding van hun niet-trekkende soortgenoten. Voor de overige groepen trad geen significant verband aan het licht, terwijl toch voor de gehele steekproef het verband omgekeerd bleek te liggen!

Ook de steekproef roept wel vragen op. Uit de bekende populatie van agrarische werkgevers trok men een steekproef en benaderde vervolgens de landarbeid op die bedrijven: 'it was reasoned that all workers in an unbiased sample of employers constitute an unbiased sample of all workers' (p. 59). Dat is slechts ten dele waar, afhankelijk van de uitleg die het woord 'workers' krijgt. Men mist in de steekproef op deze wijze die landarbeid die juist werkloos was.

Semantisch is wel meer aan te merken. De schrijfster mijdt het woord 'migrant' en spreekt van 'migratory farm worker' omdat het eerste woord verbonden zou zijn met een blijvende nieuwe vestiging. Veelal echter, bij vrijwel iedere migrantenstroom naar de V.S., was de landverhuizing, naar aanvankelijke bedoeling althans, tijdelijk. Voortdurend trad ook wel remigratie op, soms weer gevolgd door herhaalde emigratie. Pas de laatste tijd echter is dit aspect van het tijdelijk verblijf of zelfs van de regelmaat van heen- en terugkeer in de aandacht gekomen; jarenlang kon het beeld van de permanente eenmalige landverhuizing zich handhaven voorzover

men zich vooral verliet op de tienjaarlijkse Census-gegevens, die dergelijke bewegingen niet registreerden.

De schrijfster zet duidelijk uiteen hoe commercialisering en mechanisering van de landbouw de vraag naar tijdelijke arbeidskrachten in een betrekkelijk recent verleden deed ontstaan. Het is jammer dat ze de parallele geestesgeschiedenis van de *ontdekking* van het verschijnsel in de crisisjaren, door de Overheid maar vooral door sociaal bewogen auteurs als Steinbeck, Caldwell en James Agee en fotografen als Dorothea Lange, Margaret Bourke-White en Walker Evans eigenlijk onaangeeroerd laat. Dergelijke bewogenheid is zo onlosmakelijk met het verschijnsel verbonden dat het portret zonder dat niet volledig is. Het is tenslotte jammer dat haar correcte vaststelling van de geringe aandacht die de sociale wetenschappen aan het verschijnsel gaven, voor de jaren dertig toch wel correctie behoeft; we denken aan de reeks Research Memorandums onder auspiciën van het Committee on Studies in Social Aspects of the Depression uit 1937, waarin bijvoorbeeld Warren S. Thompson zich speciaal richtte op de binnenlandse migratie, Dwight Sanderson op 'rural life in the depression', en Stouffer en Lazarsfeld op de 'family in the depression'. De schrijfster had zeker ook moeten verwijzen naar het losstaande pionierswerk van haar landgenoot Den Hollander die, in diezelfde crisistijd, jaren van studie ter plaatse en een dissertatie wijdde aan de Arme Landelijke Blanken in het Zuiden van de V.S.

R. Kroes

Bax, Mart, **Harpstrings and Confessions; Machine style politics in the Irish Republic**. Van Gorcum, Assen 1976, 224 blz.

De titel van Mart Bax's studie, 'Harpstrings and Confessions', verwijst naar twee activiteiten die de carrière van Ierse politici bepalen: het aanhoren van klachten van kiezers (confession) om iets voor hen gedaan te krijgen (pull strings).

Zijn boek, grotendeels op veldwerk gebaseerd, beschrijft opkomst en ondergang van (aspirant-) politici binnen de regerende partij. De concurrentie vindt vooral binnen de partijen plaats en wordt beslissend beïnvloed door de kiezers. Dit is vooral een gevolg van het kiesstelsel, een combinatie van districtenstelsel en evenredige vertegenwoordiging via voorkeursstemmen. Ook county councillors en parlementsleden zitten nog eens in elkaars vaarwater. Een parlementslid heeft het nadeel dat zijn district te groot is om het persoonlijk te 'bedienen' en bouwt daarom banden op met plaatselijke 'brokers', ook weer potentiële concurrenten. Een politieke positie is pre-cair en het cultiveren van zijn netwerk neemt de meeste tijd van een politicus in beslag. Hij probeert kiezers te winnen door individuele en lokale voorzieningen voor hen los te krijgen bij bijv. ambtenaren, die hij op hun beurt aan zich moet zien te binden. Dit geheel van ruilrelaties rondom een politicus noemt Bax een politieke machine.

Na een paar hoofdstukken over de nationale context, analyseert hij de werking van deze machines, geïllustreerd met een uitgebreide historie van ups en downs van politici in Bax' onderzoeksgebied. Het laatste deel van het boek laat zien hoe in één parochie een plaatselijke fractiestrijd met duidelijke sociale verschillen in aanhang en belangen, opgezogen wordt door grotere, ongedifferentieerde politieke machines. In een epiloog wordt een aantal verklaringen gegeven voor het overheersen van dit soort politieke relaties, zoals o.a. de geringe economische ontwikkeling gecombineerd met algemeen kiesrecht; eerder (p. 42, 51) waren al het kiesstelsel en het pa-

rochialisme van de Ieren als verklaring genoemd. In tegenstelling tot gangbare reddenaties schijnen centralisatie en bureaucratisering de bemiddelende netwerken tussen kiezers en overheid niet te hebben ondermijnd.

Voor zijn analyse maakt Bax gebruik van het begrippenapparaat van Bailey uit 'Stratagems and Spoils', waarin politiek beschouwd wordt als een patroon van ruilprocessen tussen individuen met het oog op een zo groot mogelijk persoonlijk voordeel. Deze benadering, een reactie op oudere stromingen in de antropologie, was juist in opkomst ten tijde van het onderzoek van Bax. Inmiddels heeft ook deze richting kritiek te verduren gekregen, met name om haar methodologisch individualisme. Ook Bax' studie vertoont die eenzijdigheid.

Theorievorming en verklaring komen er nogal bekaaid af. De verklaringen voor het machinekarakter van de Ierse politiek zijn, vergeleken met de gedetailleerde analyse, abstrakt en oppervlakkig. Ik mis het leggen van verbanden tussen de politieke-carrièrepatronen, de nationale en historische context enerzijds en het sociaal en politiek bewustzijn van de bevolking anderzijds.

Machinepolitiek is een op z'n best een zerosum-game, en zelfs een windhandel wanneer de verleende diensten illusoir zijn (p. 49). Hoe komt het dat Ierse plattelanders hun belangen zo waarnemen? Dit politiek bewustzijn wordt door Bax niet als zodanig onderzocht. In die zin is hij 'gone native'. (Dat is hij ook in de gelijkstelling van het kiesstelsel met evenredige vertegenwoordiging; dat gaat alleen op vanuit Angelsaksisch perspectief.)

En als de politici weinig tijd overhouden voor het beïnvloeden en controleren van het beleid, hoe komt dat beleid dan tot stand en welke belangen dient het? Bestaan er verbanden tussen het strijdgewoel op districtsniveau en zaken als het conservatisme van de twee enige belangrijke partijen, de bevoordeling van het platteland in het kiesstelsel, het economische en sociale verval in grote delen van het land, het traditionele nationalisme en de grotendeels onaangetaste invloed van de kerk op allerlei andere levensgebieden dan de politiek? Op dergelijke vragen gaat Bax jammer genoeg niet in. De Ierse machinepolitiek blijft daardoor een losstaand curieus verschijnsel.

J. van Opzeeland—de Tempe

Michael Hülster, Strukturwandel der Sozialarbeit dargestellt am Zusammenschluss katholischer, protestantischer und humanistischer sozialer Dienste in Den Niederlanden, Haag + Herchen Verlag, Frankfurt am Main 1976, 274 blz.

De organisatorische ontzuiling van het algemeen maatschappelijk werk is in Nederland tot stand gekomen na veel bezinning en discussie in kerkelijke kring over inhoud, betekenis en positie van de immateriële hulpverlening. Hülster wil met de bewerking van zijn in Bochum in 1974 verdedigde dissertatie, de resultaten van deze bezinning toegankelijk maken voor Duitse lezers.

Hij presenteert zijn werk als de eerste uitvoerige bijdrage over de structurele verandering in het algemeen maatschappelijk werk in Nederland.

Wat het boek biedt is een nauwkeurige en uitgebreide beschrijving van de ontwikkeling in het denken in vooral katholieke, hervormde en gereformeerde kring over de relatie tussen kerk en maatschappelijk werk in de periode dat het algemeen maatschappelijk werk evolueerde van kerkelijke hulpdienst tot professionele maatschappelijke dienstverlening. Het denken in vrijzinnig protestantse kring en in 'Humanitas' heeft in die periode weinig verandering behoeven te ondergaan om aan de orga-

nisatorische ontzuiling deel te kunnen nemen, die zich sinds het eind van de zestiger jaren snel voltrokken heeft. Voor de beschrijving maakt Hülster gebruik van de zeer omvangrijke literatuur die de discussies over professionalisering van het maatschappelijk werk, over de relatie tussen levensbeschouwing en sociale hulpverlening en over het begrip welzijn hebben opgeleverd. Het boek biedt daarover uitgebreide documentatie.

Het eerste deel van het boek biedt een weergave van de theologische, antropologische en andere constructies die achtereenvolgens katholieken, gereformeerden, hervormden, vrijzinnig protestanten en humanisten hanteerden, om hun bijdrage aan het verzuilingsverschijnsel te funderen. De weergave aan de hand van vele citaten is weinig kritisch. De verschillende interpretaties en het verschillende woordgebruik in de diverse groeperingen komen wel goed naar voren. Maar tot een analyse van de maatschappelijke factoren die de diverse officiële zienswijzen kunnen hebben beïnvloed, komt het niet. Begrippen als macht, belang, emancipatie spelen geen rol in Hülsters analyse.

Het tweede deel gaat over de verschuiving van standpunten bij de diverse kerkelijke groeperingen en bij 'Humanitas in de vijftiger en zestiger jaren'. In navolging van Kruijt stelt Hülster dat aan de organisatorische ontzuiling een psycho-sociale ontzuiling vooraf moet zijn gegaan. Dit voorafgaande proces van verandering van houdingen en meningen, heeft volgens Hülster vooral daarop betrekking, dat het maatschappelijk werk professionaliseerde en steeds minder als een eigen, specifieke functie van de kerkelijke verbanden werd gezien. Vervolgens schiep de introductie van het spoedig overal gebruikte begrip 'Welzijn' de ruimte om de overeenkomsten tussen het maatschappelijk werk van de diverse zuilen naar voren te brengen en de nadruk te leggen op de maatschappelijke functie van het werk.

In het derde deel past Hülster de methode van beschrijving van veranderingen in denken op nationaal niveau nog eens toe op de lokale situatie in Arnhem, de eerste grote stad in ons land waar de instellingen voor algemeen maatschappelijk werk fuseerden.

De analyse in dit boek blijft binnen de benaderingswijzen die de woordvoerders van de diverse bij de verzuiling en ontzuiling in het maatschappelijk werk betrokken groepen in het openbaar hanteerden. Een misser aan het slot van het boek (pag. 154-155) lijkt typerend voor de valkuilen van deze benadering. De Arnhemse oplossing, die onder de term 'gevulde algemeenheid' trouwens overal in den lande ingang heeft gevonden, namelijk om in de gefuseerde instellingen de teams van maatschappelijk werkers gemengd samen te stellen naar levensbeschouwing, bleek volgens Hülster 'angemessen'. 'So gab es bei den hilfesuchenden wie bei den professionellen Helfern, und zwar unabhängig von ihrer Konfessionszugehörigkeit, differierende Einstellungen (und Lösungsvorstellungen) namentlich in den Fragen der Abtreibung und der Ehescheidung' (pag. 155). Dat de visies bij de helpers onafhankelijk bleken te zijn van hun confessie lijkt mij er eerder op te duiden dat andere criteria voor een gemengde samenstelling van teams relevanter zijn dan de kerkelijklevensbeschouwelijke zoals die in de 'gevuld-algemene' instellingen worden gehanteerd. Hier lijkt Hülster wat te snel in het enthousiasme over de gevonden organisatorische vormgeving te delen. Want die vormgeving kon wel eens sterker historisch en traditioneel bepaald zijn dan de door Hülster gehanteerde bronnen wensen te openbaren. Voor een werkelijk 'omfassende' studie over de ontzuiling van het maatschappelijk werk is een bijdrage als van Hülster onontbeerlijk. Maar deze zal moeten worden geconfronteerd met een analyse van de praxis, bij het feitelijk verloop

van de fusieprocessen, bij de uitvoering van de hulpverlening aan cliënten en bij de organisatorische vormgeving.

L. J. Kapteijn

Tripodi, Tony, Sociaal onderzoek in de praktijk: gebruik en misbruik van onderzoek bij de maatschappelijke dienstverlening. Van Loghum Slaterus, Deventer 1976, 229 blz.

'Sociaal onderzoek in de praktijk' heeft tot doel om het gebruik van onderzoeksresultaten uit de sociale wetenschappen in de maatschappelijke dienstverlening te bevorderen. Het richt zich vooral tot maatschappelijk werkers (eigenlijk 'social workers', een wijder begrip) en hun opleiders, en terzijde tot wetenschapsbeoefenaars. Er wordt een betreuwenswaardige kloof tussen deze beroepen geconstateerd, die Tripodi wil helpen overbruggen.

Daartoe geeft hij een introductie in onderzoeksmethoden, met name experiment, survey en dieptestudie, en een aantal waarnemings- en ordeningstechnieken zoals kijken, vragen, structureren en kwantificeren. Vervolgens geeft hij een aantal criteria om te beoordelen hoeveel vertrouwen onderzoeksresultaten verdienen. Daarvoor onderscheidt hij inhoud (waarover we verder weinig horen) en niveau van de kennis (zoals begrippen, hypothesen e.d.). Aan deze niveau's, tevens kennisdoelen, probeert hij beoordelingsmaatstaven te relateren zoals operationaliseerbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit.

Hierop volgen een paar hoofdstukken over de toepassing van inhoudelijke kennis en van onderzoeksmethoden door 'leken', met een uitgebreide lijst factoren die de toepassing van deze kennis bevorderen. Voor het zelf doen van onderzoek is er weer een andere lijst voorwaarden. Er wordt een parallel getrokken tussen de fasen in het hulpverleningsproces en die in het onderzoeksproces, om aan te geven in welke hulpfase wat voor soort onderzoek van pas komt. Tot slot twee hoofdstukken over misbruik van onderzoeksresultaten (een mengsel van ethische en methodologische fouten) en voorstellen ter overbrugging van de kloof tussen wetenschap en praktijk, waarbij vooral een beroep wordt gedaan op sociale academies om veel meer onderzoeksvaardigheden in hun program op te nemen.

Het boek bestaat voor een groot deel uit opsommingen van dimensies (factoren, criteria etc.) die vaak heterogeen en willekeurig aandoen, slordig gedefinieerd zijn en theoretisch onsamenvattend. Tripodi hecht weinig waarde aan theorie, maar zijn indelingen voldoen ook niet aan de eisen die hij zelf aan sociaal-wetenschappelijke kennis stelt, wil ze geloofwaardig en ook nog eens bruikbaar zijn. Het taalgebruik is voor HBO-studenten m.i. ontoegankelijk; voorwaarden als tijd, geld en beslissingsmacht voor de uitvoerend werkers zijn een utopie. De schema's maken de indruk een mengsel te zijn van common sense, theorie, empirische generalisaties en normen.

Niet alleen opzet maar ook inhoud van het boek is een sterk staaltje van Wright Mills' abstract empiricisme. Over theorie nauwelijks een woord, laat staan over de inhouden en uitgangspunten van sociaalwetenschappelijke theorieën. Kennis valt samen met onderzoekskennis, opgedaan via (lieftst kwantitatieve) standaardmethoden die, als men zich aan de regels houdt, onproblematische feiten opleveren. Technieken als projectietests en psychiatrische beoordelingsschalen worden bijv. kritiekloos aanbevolen (p. 148). Bij zo'n benadering kan men ook niet een analyse verwachten van de aard, het ontstaan en voortbestaan van de kloof tussen sociale we-

tenschap en dienstverlening. Zonder zo'n hoognodige analyse blijft een boek over dit onderwerp een receptenboek, dat m.i. weinig aan de geconstateerde wantoestand zal kunnen veranderen (overigens is Tripodi inmiddels uitgenodigd als expert op een conferentie over onderzoek en praktijk in Tilburg). Gezien de grote hoeveelheid interessante buitenlandse teksten die de moeite wel waard zijn, had dit boek beter niet vertaald kunnen worden.

J. van Opzeeland—de Tempe

M. S. Muller, Action and interaction: Social relationships in a low-income housing estate in Kitale, Kenya. Afrika Studie Centrum, Leiden. No data or price. 149 pp. Cyclostyled.

Maria Muller carried out extensive research in Kitale, a middle-sized Kenyan town, at the end of the 'sixties'. Her intimate style of fieldwork (illuminatingly described in an appendix) combined participant observation with the use of a questionnaire. If there is a perhaps disproportionate reliance on the survey data, she also conveys what Malinowski liked to call the 'imponderabilia of everyday life'. The initial study focussed mainly on single women, but the present report describes, more generally, residential life in two poor housing areas.

The book deals with various aspects of residential life, the central theme being 'that a set of two opposite norms, i.e. sociability and social reserve, form the yardstick for evaluating behaviour. The art of living among the residents of the Estate is to express in one's behaviour the correct balance between these two norms'. This is basically a rule for coping with neighbours. The housing estate is not a community in a conventional sense, but relationships with neighbours are of considerable importance, transcending those between other friends and relatives. Ethnicity is not crucial at this level of interaction, emerging rather in more public contexts.

The most original and interesting passages in the book concern the nexus between domestic architecture and social behaviour. The absence of a privileged, private 'back area' in the little housing units sets particular constraints upon social life. Within a room, occupied perhaps by an entire family, the taboos surrounding the curtained — off parental bed, the maintenance of certain avoidance relationships, and so on, make overcrowded conditions socially more tolerable.

Dr. Muller's focus upon relationships between neighbours led her to conclude that poor neighbours everywhere have similar problems and respond similarly to them. Perhaps, but one might object to the downplaying of the Kitale situation. The classic East African urban issues, of politics, employment, ethnicity, race, class, even (oddly given Dr. Muller's starting point) the peculiar roles of urban women, are only touched upon. In consequence the observations on interactions seem sometimes to float in a vacuum, and comparisons with other East African urban studies are inhibited. On the other hand, the treatment of neighbour relationships and of the domestic environment are rather too slight to interest social scientists concerned with similar issues elsewhere. However, Dr. Muller is clearly a talented fieldworker, and there are several points of interest in her book. I hope that next time she will attempt something more ambitious.

A. Kuper

Alfred Sauvy, **Het einde van de rijkdom.** (Oorspr. titel: *La fin des riches*, 1975). Het Spectrum, Utrecht 1976.

Dit boek van de befaamde Franse demograaf wekt associaties met een druilerige Zondag na het nieuws van één uur. Het gaat over allerlei toestanden in de wereld, zoals inflatie, werkloosheid, gastarbeid en autoverkeer, die in een achttiental korte hoofdstukken worden behandeld. De ondertoon daarbij is geklaag over de decadentie van het westen, zoals die tot uiting komt in geboortedaling en vergrijzing. 'De waardevermindering van het geld is slechts één aspect en één van de toetsstenen van de verslapping die alle westerse instellingen aanvreet, zonder dat er andere gedragsregels of andere samenlevingsnormen worden aangenomen of zelfs maar overwogen' (p. 201).

Vanuit deze, althans voor Nederlandse verhoudingen, allerminst modieuze vooringenomenheid zou best een interessant boek te schrijven zijn. Maar ieder hoofdstuk blijft steken in vluchtige opmerkingen of in uiteenzettingen (over autoverkeer bv.) die de lezers elders al eerder onder ogen hebben gehad. Waar Sauvy wel vrij origineel is, namelijk in zijn beschouwingen over geboortedaling en vergrijzing, komt hij met stellingen als: 'Het derde kind dat voor het psycho-fysiologisch evenwicht in het gezin zorgt, dat de gevallen van onvruchtbaarheid en van het één-kind-gezin, al of niet bewust nagestreefd, compenseert, dat het leven in zijn geheel doet voortbestaan, dit derde kind dat in de Oosteuropese landen waar men nog in het leven gelooft, wordt aangemoedigd, mag niet als een paria worden gedoodverfd zoals wij in ons overtrokken materialisme geneigd zijn te doen. Integendeel dit kind is onze kans, onze enige kans'. (p. 70).

Nu het toch over 'de derde' gaat: Sauvy heeft het internationale taalgebruik inder tijd verrijkt met de term 'Derde wereld'. Dit naar analogie van de term 'derde stand'. Het kapitalisme vergeleek hij met de adel en het communisme met de geestelijkheid. Maar het begrip 'Derde wereld' is volgens Sauvy zelf inmiddels verouderd. De verscheidenheid in wat eens 'Derde wereld' werd genoemd is daarvoor te groot geworden. (p. 15).

De lectuur van dit boek kan ik niet aanbevelen. Daarvoor is de informatieve waarde te gering.

E. Tellegen

Hans Albert, **Theorie en Kritiek. Opstellen over theorievorming, hermeneutiek en waardenvrijheid in de sociale wetenschappen.** Redactie: Friso D. Heyt. Boom, Meppel 1976, 240 pp.

Hans Albert, **Rationaliteit in wetenschap en samenleving.** Opstellen over wetenschap, ideologie en politiek, geredigeerd en ingeleid door Friso D. Heyt. Samsom, Alphen aan den Rijn 1976, 283 pp.

Van de vooraanstaande Duitse methodoloog en sociaal-filosoof Hans Albert, ten onzent vooral bekend geworden als geducht opponent van Habermas in de *Positivismusstreit*, zijn kort na elkaar liefst twee bundels met vertaalde artikelen verschenen. Beide bundels zijn door dezelfde ijverige Albertiaan, Friso D. Heyt, samengesteld, en beide bevatten soortgelijke beschouwingen, over onderwerpen als 'hermeneutiek en ervaringswetenschap' en 'het idee van de kritische rede'. Bij elkaar zijn die twee bundels — hoe goed de artikelen ook gekozen zijn — een beetje teveel van het goede, temeer omdat Albert nu eenmaal een filosoof is die voortdurend op het

zelfde aambeeld hamert.

Alberts aambeeld is zoals bekend, het 'criticisme' — de consequente uitwerking van Poppers methodologie, speciaal voor het terrein van de sociale wetenschappen. Bij Albert, nog uitgesprokener dan bij Popper, is het criticisme uitgedijd van een wetenschapsleer tot een sociale filosofie die voor alle terreinen van het maatschappelijk leven geldigheid heeft. Falsificeerbaarheid of 'kritisceerbaarheid' wordt zo van demarcatie criterium voor wetenschappelijkheid tot algemene, aan al het denken en doelgericht handelen te stellen eis. Wetenschap wordt zo van veilig afgeschermd domein tot voorbeeld voor andere instituties.

Een van de boeiendste stukken is overigens niet van Albert zelf, maar van samensteller Heyt: een uitvoerige inleiding in 'Rationaliteit in wetenschap en samenleving'. Heyt heeft zijn smakelijkste opmerkingen in de noten gestopt. Zo zet hij in een zeer lange noot de polemiek voort die een tijd geleden in dit blad gevoerd is tegen Anton Bloks pleidooi voor een op Elias en Wittgensteins geïnspireerde wetenschapsopvatting. De opmerkingen die Heyt hierover maakt vond ik interessant en terzake. Indirect werd zo voor mij ook verklaarbaar waarom Alberts verhandelingen bij mij vaak een onmiskenbare slaperigheid opwekten: ze verwijzen, in hun onophoudelijke bestrijding van *Geisteswissenschaft*, *Historismus*, idealisme, dialectiek en voze filosofendiepzinnigheid, toch vooral naar typisch Duitse achtergronden, die de niet geheel ingevoerde Nederlandse lezer meestal te weinig zeggen om Albert helemaal te kunnen volgen in zijn gedegen en nogal zware manier van polemiseren.

N. A. Wilterdink

S. N. Eisenstadt, with M. Curelaru, **The Form of Sociology — Paradigms and Crises**. John Wiley & Sons. New York/London 1976.

Sinds allerlei sociologen ontdekt hebben dat er sprake is van een 'crisis in de sociologie', is er een golf aan boeken over deze crisis en over de strijdende 'stromingen' in de sociologie waaruit ze bestaat over de gemeenschap van sociologen gespoeld. Vooral de laatste soort heeft veel specimina: het aantal boeken waarin de sociologie geclassificeerd wordt in scholen, tradities, naar uitgangspunt, naar resultaat, naar geografische locatie of naar historische achtergrond is nog wel door één man te tellen, maar niet meer te lezen.

In die literatuur is niettemin een zekere ontwikkeling te bespeuren. De (ondanks hun ingewikkeldheid) simpele classificaties naar één gezichtspunt (zoals Wallace's bekende reader) of de zelfs geheel ongeorganiseerde verzamelingen (zoals die van McKinney en Tiryakian) zijn langzamerhand achterhaald door studies als die van Mullins en Ritzer die veel dieper ingaan op de sociologische, respectievelijk wetenschapstheoretische en onderzoeksstylistische dimensies die het mogelijk maken om van specifieke sociologische wetenschapsprogramma's te spreken.

Bij dat niveau blijft dit boek, dat na dat van Mullins en vrijwel tegelijk met dat van Ritzer verscheen (maar geen van beide noemt — een samenvatting van Ritzers boek verscheen in artikelvorm al veel eerder) ver achter. In het voorwoord zet Eisenstadt uiteen dat het hier in feite de tekst van een college over sociologische theorie betreft, die, terwijl de auteurs aan de uitwerking ervan werkten, als het ware ingehaald werd door de 'crisis in de sociologie'. Het doel van het boek was oorspronkelijk de historische ontwikkeling van de sociologie te beschrijven en daarbij de mogelijkheden tot convergentie van allerlei 'paradigma's' aan te geven. Oog in oog met de nieuwe situatie werd het perspectief veranderd: het gaat nu om de relatie van

sociologie met bredere intellectuele stromingen, en die tussen theorie en institutionalisering.

Gemeten aan deze doelstellingen is dit boek een teleurstelling. Het is bovendien buitengewoon saai geschreven: geen moment wordt de aandacht meegenomen door sprankelende, originele of goed uitgewerkte gedachten. 'The Form of Sociology' is nog het best te karakteriseren als een *plichtmatig* boek. Zelfs los van de doelstellingen van de auteurs — die verre van gerealiseerd worden — is het een overbodig boek: Martindale's 'Nature and Types of Sociological Theory' behandelt hetzelfde veld veel beter, systematischer, leesbaarder; in dat boek wordt bovendien veel grondiger ingegaan op de feitelijke *inhoud* van sociologische theorieën. De hele geschiedenis van de sociologie wordt hier echter nog eens herhaald, op de manier van aan elkaar geplakte stukjes uit een algemene encyclopedie. D.w.z. noch op de intellectuele, noch op de institutionele context wordt anders dan oppervlakkig ingegaan. Daarbij gaan Eisenstadt en zijn medewerkster er zonder meer van uit dat sociologie samenvalt met academische sociologie. De beloofde relatie van sociologie met algemene intellectuele stromingen komt niet uit de verf — als ze al aangeroerd wordt. De karakteristieken van theoretische oriëntaties, personen, en instituten is zo oppervlakkig dat degene die dit boek als naslagwerk wil gebruiken, er niets aan heeft, en degene die wèl thuis is in de materie een stap terug moet doen.

Vrijwel alles wat op dit moment aan de orde of van belang is in sociologie als intellectuele discipline of als academisch beroep wordt in dit boek wel een keer aangeraakt. Maar dat is ook alles. De laatste hoofdstukken vormen daarop in zekere zin een uitzondering, maar daaruit blijkt een andere tekortkoming: voor een evenwichtige analyse van 'the state of the discipline' is Eisenstadt toch tezeer gebonden aan het standaard structureel-functionalisme. Het eindoordeel kan slechts luiden dat dit boek zowel als een geschiedenis van de (academische) sociologie als een analyse van de stand van zaken in de (theoretische) sociologie tekort schiet.

B. A. G. M. Tromp

boeken en tijdschriften uit het
buitenland voor studie en beroep
om bij te blijven:

BOOKIMPEX MOLENSTRAAT 20 DEN HAAG